

FUNKCIONIRANJE DRŽAVE SLOVENACA, HRVATA I SRBA NA PRIMJERU OTOKA KRKA

Petar Strčić

Funkcioniranje Države SHS autor prati na lokalnoj razini, na primjeru otoka Krka gdje se očituje i neposredan interes Kraljevine Italije.

Prigodom osnivanja Narodnoga vijeća SHS s područja Austro-Ugarske, početkom listopada 1918. godine, u Zagrebu¹ su kao predstavnici nekadašnje markgrofovije Istre s Kvarnerskim otocima² sudjelovali³ dr. Matko Laginja, najistaknutiji živući hrvatski narodni preporoditelj («otac Istre») i politički prvak tih najzapadnijih hrvatskih krajeva,⁴ dr. Đuro Červar. I u Plenumu toga Vijeća bili su također Istrani - dr. Šime Kurečić, Đuro Grašić te spomenuti dr. Đ. Červar,⁵ Vjekoslav Spinčić i navedeni dr. M. Laginja.⁶ U Središnjem odboru bili su I. Čarvar i, kao njegov zamjenik, Grašić,⁷ te Laginja.⁸ U rukovodstvu Države SHS, za koju se kaže da je oformljena 29. listopada 1918. godine,⁹ najveći jadranski otok Krk - kao dio nekadašnje austrijske

¹Bogdan Krizman, *Zapisnici Središnjeg odbora »Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu«,* Starine JAZU 48, Zagreb 1958, str. 334 i dalje.

²Bernard Stulli, *Istarsko okružje 1825-1860, Prvi dio, Upravni sustav - demografske prilike - gospodarska struktura.* Pazin - Rijeka 1984, i *Oko pripadnosti kvarnerskih otoka 1848/49. i 1861. godine,* Vjesnik historijskih arhiva u Pazinu i Rijeci 25, Rijeka 1982;

Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945),* Zagreb 1969, str. 242 i dalje;

Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod I,* Pazin 1967, i *II,* 1973;

Petar Strčić, *Istra i Kvarnerski otoci u postnapoleonsko doba,* Istra, XXV, 5-6, Pula 1987, str. 174-187, *Administrativno uređenje Istre i Kvarnerskih otoka od 1813-1847,* Arhivski vjesnik, XXX, 31, Zagreb 1988, str. 39-43, *Istra i Kvarnerski otoci od 1815. do 1918. Istorioografski pregled,* Jugoslavenski historijski časopis, XXII, 4, Beograd 1987, str. 115-125.

³B. Krizman, *Zapisnici,* n. dj., str. 334 i dalje.

⁴O njemu usp. Matko Laginja, *Književna djela i rasprave,* Pula - Rijeka 1983, priredili Mirjana i Petar Strčić, posebno uvodnu studiju, popis Laginjinih radova i izbor literature o Laginji, str. 7-37.

⁵Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919,* Zagreb 1920, str. 172;

B. Krizman, *Zapisnici,* n. dj., str. 336.

⁶Dragovan Šepić, *Istra uoči konferencije mira. (Talijanska okupacija Istre 1918. i istarski Hrvati).* Zbornik Istorijiskog instituta JAZU 4, Zagreb 1961, str. 349.

⁷F. Šišić, *Dokumenti,* n. dj., str. 173.

⁸F. Šišić, *Dokumenti,* n. dj., str. 174;

B. Krizman, *Zapisnici,* n. dj., str. 340;

Hrvatska država, II, 225, Zagreb, 20.11.1918, str. 1.

⁹F. Šišić, *Dokumenti,* n. dj., str.189 i dalje;

B. Krizman, *Zapisnici,* str. 350.

pokrajine Istre s Kvarnerskom otocima,¹⁰ zastupao je tajnik njezina Vijeća za Sloveniju i Istru - dr. Albert Kramer;¹¹ djelovao je i poseban povjerenik Vijeća za Istru, dakle uključivši i otok Krk - dr. Matko Laginja.¹²

Na temelju poziva središnjega Vijeća od 23. listopada,¹³ i na o. Krku započelo je osnivanje »Odbora narodnog vijeća« - Kotarskoga te mjesnih vijeća Države SHS sa sjedištem u Zagrebu.

Na otoku je najprije - 31. listopada, u samome otočnome središtu - gradu Krku, osnovan Privremeni Kotarski odbor Narodnoga vijeća SHS; članovi su bili¹⁴ svećenici Anton Andrijić iz Punta¹⁵ i Mate Polonijo iz Vrbnika,¹⁶ te odvjetnik dr. Anton Antončić iz Omišlja;¹⁷ njih trojica ulazili su u prvi red političkih i crkvenih prvaka na otoku, a i u dotadašnjoj pokrajini Istri s Kvarnerskim otocima. U osnivanju i radu toga tijela sudjelovali su i drugi istaknuti hrvatski čelnici toga otoka.¹⁸ Na dan osnivanja Odbora istaknutijim je osobama na otoku upućen i cirkularan dopis - označen je brojkom 1 - u sve općinske centre, u Bašku, Dobrinj, Dubašnicu, Omišalj, Punat i Vrbnik, te u pojedina veća odnosno značajnija sela; u sadržaju toga poziva stoji da do 5. studenoga tekuće godine treba osnovati mjesne odbore Narodnog vijeća SHS, te da osobe, kojima je upućen poziv, porade na očuvanju reda i mira.¹⁹

Tako je i učinjeno; upravo spomenutoga dana bit će u gradu Krku izvršeno osnivanje i konstituiranje najvišega otočnoga tijela nove državne zajednice - Kotarskoga odbora Narodnog vijeća SHS.²⁰ toga dana izabran je za njegova predsjednika spomenuti A. Andrijić;²¹ tjanikom je postao kancelar biskupskog ordinarijata mnsr. Mate Polonijo, također veoma agilna član inicijativnoga odbora.²²

Uskoro su osnovani i prvi mjesni/općinski i drugi odbori. Čini se da je prvo od tih tijela formirano u Vrbniku već 1. studenoga;²³ slijedećega su

¹⁰Usp. bilj. 1.

¹¹F. Šišić, *Dokumenti*, n. dj., str. 213;

B. Krizman, *Zapisnici*, n. dj., str. 351.

¹²F. Šišić, *Dokumenti*, n. dj., str. 213.

¹³Isto, str. 183.

¹⁴Zbirka Dušana Karlavarisa, Rijeka; Historijski arhiv Rijeke, Spisi Narodnoga vijeća SHS na otoku Krku; Historijski arhiv Rijeka, Općina Baška; Primorske novine, III, 252, Rijeka - Sušak, 3.11.1918, str. 2; Petar Strčić, *Otok Krk. Građa o narodnim vijećima SHS i talijanskoj okupaciji 1918. godine*, Rijeka 1968, str. 57-59.

¹⁵B. Milanović, *Hrvatski*, n. dj., na v. mj; Mihovil Bolonić - Ivan Žic Rokov, *Otok Krk kroz vjekove*, Zagreb 1977, str. 71 i dr.; Alojzije Ragužin, *Punat 1*, Krk 1991, str. 135, 191 i dr.

¹⁶Mihovil Bolonić, *Mate Polonijo*, Bogoslovska smotra, XXXVII, 3-4, Zagreb 1967, str. 481-484; Petar Strčić, *Mate Polonijo*, Novi list, XXI, 220, Rijeka, 21.9.1967, str. 8.

¹⁷Vjekoslav Spinčić, *Crte iz hrvatske književne kulture Istre*, Zagreb 1926, str. 126-127; Vinko Antić, *Omišljanin dr. Antun Antončić, Lik jednog našeg rodoljuba*, Riječki list, VII, 143, Rijeka, 21.6.1953; Petar Strčić, *Četiri krčka advokata u političkom životu Istre i Kvarnerskih otoka*, *Odvjetnik*, XVII, 9, Zagreb 1968, str. 246-252.

¹⁸Usp. bilj. 14.

¹⁹P. Strčić, *Otok*, n. dj., str. 57.

²⁰Isto, str. 10.

²¹Usp. bilj. 15.

²²Usp. bilj. 16.

²³P. Strčić, *Otok*, n. dj., str. 62, 65-66.

dana vijeća osnovana u Baški,²⁴ Omišlju²⁵ i Dobrinju,²⁶ te u nekim drugim otočnim naseljima.²⁷

Već do 4. studenoga oformljeni su odbori Narodnog vijeća SHS u svim većim pa i u nekim manjim mjestima. U nekim naseljima stare su općinske organe vlasti u cjelini zamijenili novi članovi; u drugim su članovi Vijeća preuzeli funkcije općinskih organa, ali je zadržan stari općinski činovnički aparat; ponegdje su predstavnici starih organa vlasti ušli ili nastojali ući u sama vijeća.²⁸

Treba naglasiti da je presudnu ulogu u osnivanju krčkih vijeća Države SHS sa sjedištem u Zagrebu imalo svećenstvo Krčke biskupije²⁹ s njezinim kancelarom M. Polonijom³⁰ na čelu, a to znači da se osnivanje i djelovanje nije događalo bez znanja i mimo odobrenja samoga biskupa dr. Antuna Mahnića.³¹

Uspostavljanje organa vlasti države u radanju odvijalo se u načelu u potpunom redu i miru;³² teklo je uz veoma lojanu suradnju Ernesta Carlavariša,³³ dotadašnjega austrijskoga poglavara Kotarske oblasti otoka Krka, koji je i dalje obavljao neke od svojih starih dužnosti; s odobrenjem Vijeća bio je njegov povjerenik za otok Krk. Ovdje je značajno napomenuti da je namjesnik u Trstu Austrijskog promorja (u koje je - kao dio pokrajine Istre - ulazio i o. Krk) Fries-Skene (prije svoga odlaska s dužnosti) dao upute Carlavarišu da vlast preda upravo u ruke Vijeća.³⁴ Povjerenik vlade u Zagrebu - Matko Laginja - naredio mu je da »ostane na mjestu pročelnikom kotarske političke uprave«.³⁵

Preuzimanje ingerencija uglavnom je teklo u granicama svih potrebnih formalnosti koje su uobičajene prigodom primopredaje sličnih dužnosti i poslova pa i inventara; iz izvorne je građe³⁶ vidljivo da se nastojalo sačuvati strogo pravnu osnovu. Očito je iz primjera najvećega otoka na Jadranskom moru da se time htjelo za novu vlast sačuvati i održati atribute i autoritet starih državnih organa, koji su na o. Krku - u načelu - imali i ugled i utjecaj. Zbog toga se precizno, suhoparno/pravnički, sastavljaju zapisnici o primopredaji općinskih, financijskih, poštanskih ureda, a u nekim slučajevima i žandarmerijskih stanica. Izdaju se potrebni nalazi o preuzimanju značajnih objekata, skladišta oružja, municije, petroleja, hrane itd. Istodobno se stvaraju - uz nove izvršne organe vlasti - i oružane organizacije koje su nazvane »narodne straže«, te se organizirano obavlja upis u tu vojsku Države SHS. Strogo se vodi računa i da se sve institucije u kontaktu s hrvatskim

²⁴Isto, str. 59.

²⁵Isto, str. 60-61.

²⁶Isto, str. 60.

²⁷Isto, str. 46 i na dr. mj.

²⁸Isto, usp. na v. mj.

²⁹O ovoj crkvenoj jedinici na Kvarnerkim otocima s o. Rabom i o. Pagóm, usp. M. Bolonić - I. Žic Rokov, *Otok*, n. dj., na v. mj.; Franjo Velčić, *Pregled povijesti Krčke biskupije*, Krčki kalendar 1993, Krk - Rijeka 1992, str. 78-82.

³⁰O M. Poloniju usp. lit. u bilj. 16.

³¹O biskupu usp. Ignacije Radić, Doktor Antun Mahnić, krčki biskup, Požega 1940; *Zbornik radova Mahnićev simpozij u Rimu, Celje 1990*; Antun Bozanić, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Zagreb - Krk 1991.

³²Usp. na v. mj. P. Strčić, *Otok Krk*, n. dj. Slično se događalo i u susjednoj Istri (D. Šepić, *Istra*, n. dj., str. 351).

³³Usp. na v. mj. P. Strčić, *Otok*, n. dj.

³⁴M. Bolonić - I. Žic Rokov, *Otok*, n. dj., str. 79.

³⁵P. Strčić, *Otok*, n. dj., str. 86-87.

³⁶Isto, usp. na v. mj.

stanovnicima otoka (a oni su gotovo svi otočani) služe samo hrvatskih jezikom, a s onim institucijama u kojima rade (malobrojni) Talijani - njihovim jezikom. Opuštaju se, premještaju i primaju u službu činovnici raznih kategorija, zanimanja i kvalifikacija, nastoje se riješiti problemi plaća, mirovina, odšteta, pomoći, otvaranja škola i polčtka školske obuke/godine, održavanje prometa i veza sa susjednim otocima i kopnom itd. Narodna vijeća znala su neposredno intervenirati i u privrednim poslovima samostalnih, privatnih gospodarskih cijelina - pojedinih poduzeća, pa se, npr. Austro-ugarskom parobrodarskom društvu sa sjedištem u Puntu na o. Krku jednostavno naređuje promjena imena, a određuje mu se da s bivšim parobrodarskim društvom Ungaro-Croata podijeli pruge i odmah započne s radom. Vijeća od samoga početka svoga osnivanja i djelovanja preuzimaju u svoje ruke aprovi-zacijske urede, koji su osnovani u ratu od strane austrijskih vlasti, te se dalje brinu o raspodjeli hrane i druge pomoći; gotovo istodobno je s otoka zabranjen izvoz niza poljoprivrednih sirovina i proizvoda, kako bi se ublažile prehrambene neprilike i postojeće teškoće izazvane ratom.³⁷

Kako je vidljivo iz ovih nekoliko primjera, osnovni oragni vlasti Države SHS djelovali su na Krku kao punopravni i pravi organi jedne države. Iako se osjećalo da su dosta nesigurni, svakim su danom sve više djelovali u skladu s uputama iz Zagreba, ali i s praksom koja im nameće tempo rada. No, u presudnim trenucima javlja se iznenadna, velika opasnost, koja je djelomično poticana i iz samoga grada Krka.

U samom Krku živjela je oveća grupa Talijana i onih Hrvata koji su se smatrali Talijanima;³⁸ ta talijanaško-talijanska grupa u svojim je rukama držala općinu grada Krka, te su i oni 1918. godine osnovali svoje vijeće - Consiglio nazionale italiano. To je tijelo također priznavalo integraciju Kotarskoga narodnog vijeća SHS.³⁹ U XIX. st. prethodnici ove grupe iskazivali su se kao iredentisti,⁴⁰ a i sada su nastojali da o. Krk dođe u vlast Kraljevine Italije.⁴¹

Kraljevina se Italija u međuvremenu ubrzano pripremala za pohod na istok, držeći se starih iredentističkih težnji još iz XIX. st.⁴² i odredaba tajnoga Londonskoga ugovora iz 1915. godine, po kojem je Rim napustio višedesetljetne saveznike Beč i Berlin i ušao aktivno u I. svjetski rat na strani Antante, jer mu je ova u Londonu spomenute godine obećala, pored slovenskih, i velike dijelove ostale hrvatske istočnojadranske obale, uz neke

³⁷Postoji obilje izvornih podataka (isto).

³⁸M. Bolonić - I. Žic Rokov, *Otok*, n.dj., na v. mj.

³⁹Isto, str. 79; usp. i Petar Strčić, *Grada o talijanskoj okupaciji otoka Krka. (Od kraja 1918. do polovine 1919. god.)*. Rijeka 1970, str. 75.

⁴⁰M. Bolonić - I. Žic Rokov, *Otok*, n.dj., na v. mj.; B. Milanović, *Hrvatski 1 i 2*, n.dj., na v. mj. O pokušajima talijanizacije otoka Krka u XIX. st. usp. Ivan Gršković, *Školstvo i prosvjeta u Vrbniku u doba crkvene uprave*, Krčki kalendar 1941, Zagreb 1940, str. 70, 89 i dalje; B. Milanović, *Hrvatski 1*, n.dj., str. 84 i dalje; Fran Barbalić, *Narodna borba u Istri od 1870. do 1915. godine. Prema bilješkama iz »Nashe sloge«*, Zagreb 1952, str. 32-33.

⁴¹O tome je 18. prosinca 1918. god. u riječkom listu »La Bilancia« objavljena izjava dr. Stefana Nicolòa Petrisa (iz Cresca), vode talijanaško-talijanske grupe u gradu Krku. (*La Bilancia*, LI, 283, Rijeka, 18.12.1918, str. 1; P. Strčić, *Otok*, n.dj., str. 68-69). Usp. i P. Strčić, *Otok*, n.dj., str. 126-127.

⁴²Usp. Angelo Vivante, *Irredentismo adriatico. Contributo alla discussione sui rapporti Austro-Italiani*. Firenze 1912. (i potonji pretisci); Srećko Vilhar, *Družbene korenine italijanskoga iredentizma v Istri*, Istarski historijski zbornik 1, Kopar 1953; B. Milanović, *Hrvatski 1*, n.dj., str. 149-151, 273-279, 289-300 i na dr. mj., te sv. 2, na v. mj.; Milan Marjanović, *Londonski ugovor iz godine 1915. Prilog povijesti borbe za Jadran 1914-1917*, Zagreb 1960, str. 2-5; Ferdo Šišić, *Predratna politika Italije i postanak Londonskog pakta*, Split 1933; Dragovan Šepić, *Angelo Vivante i talijanski iredentizam na Jadranu*, Zbornik historijskog instituta JAZU 5, Zagreb 1963. *Talijanski iredentizam na Jadranu, Konstante i transformacije*. *Časopis za suvremenu povijest*, VII, 1, Zagreb 1975, str. 5-32, *Istra u imperijalističkom programu Italije (do Londonskog ugovora 1915)*, Pazinski memorijal 16, Pazin 1976, str. 137-143.

druge pogodnosti/obećanja.⁴³ No, imajući veoma neugodna i negativna iskustva tijekom rata na istočnom bojištu, Rim se sada, iako je rat stvarno završen, još uvijek u strahu želio prethodno čvrsto uvjeriti da se austro-ugarska vojska zaista raspala; tek tada je talijanska armija krenula u zaposjedanje prekojadranskih hrvatskih i slovenskih područja. Pri tom se nije obazirala na postojanje Države SHS i njezinih organa na toj obali, jer se uvjerila da nemaju snage za bilo kakav otpor, a u međuvremenu ni Država SHS u cjelini nije imala snage za otpor, a ni za potreban ugled i podršku u stranome svijetu.⁴⁴

Po ugovoru o primirju s Austro-Ugarskom, kao pobjednička saveznica, Kraljevina Italija mogla je zauzeti otprilike samo područja⁴⁵ koja su bila naznačena u spomenutom Londonskom ugovoru 1915. godine,⁴⁶ ali saveznici su se mogli kretati i izvan ugovorene linije.⁴⁷ Vidjevši da joj se ne suprotstavlja nikakva snaga, započela je nastupati, u početku, doduše, još uvijek s neobično velikim oprezom, a potom sve ubrzanije; započela je okupirati koliko god je mogla više prekojadranskog područja.⁴⁸ Savojska Imperija počela se osobito žuriti s kretanjem po prekojadranskoj obali pa i u unutrašnje dijelove kopna u trenucima kada su njezini zapadni, također pobjednički, saveznici pokazali živo zanimanje da i oni upute svoje jedinice u te krajeve. Stoga Rim nije želio da ga preduhitre engleske i francuske trupe, kao što je to bio slučaj s (tadašnjom) Rijekom,⁴⁹ iako ona nije bila obećana Londonskim ugovorom. Država SHS protestirala je protiv talijanskog zaposjedanja njezina teritorija, uz poduzimanje nekih drugih akcija,⁵⁰ ali, naravno, bez uspjeha.

Najveći jadranski otok Londonskim ugovorom nije bio prepušten Italiji,⁵¹ ali, u općoj konstelaciji prilika, koje su se Rimu učinile veoma pogodnim, došao je na red i taj otok.

Dne 15. studenoga 1918. godine Talijani su najprije okupirali tisućljetno otočno središte - grad Krk.⁵² Kotarski je odbor Narodnoga vijeća SHS o. Krka preko (tadašnje) Rijeke zatražio od središnjeg Narodnog vijeća u Zagrebu da kod saveznika uloži protest protiv ove okupacije.⁵³ Predstavnik Kotarske oblasti Ernest Carlvaris i Kotarskog odbora Narodnog vijeća Anton Andrijičić otvoreno su rekli talijanskom komandantu kapetanu fregate

⁴³N. Marjanović, *Londonski ugovor*, n.dj.

⁴⁴Mate Balota (Mijo Mirković), *Puna je Pula*, Zagreb 1960, str. 329 i dalje; Ferdo Čulinović, *1918. na Jadranu*, Zagreb 1951, str. 229 i 231; usp. i B. Krizman, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu i talijanska okupacija na Jadranu 1918. godine. Građa o vanjskoj politici Predsjedništva Narodnog vijeća SHS od 29.X. do 1.XII.1918.* Anali Jadranskog instituta JAZU 1, Zagreb 1956, str. 95.

⁴⁵Milan Marjanović, *Položaj Istre u diplomatskoj borbi za Jadran 1914-1920*, Istarski zbornik 1, Zagreb 1949, str. 63; B. Krizman, *Narodno*, n.dj., str. 87; isti, *Stvaranje jugoslavenske države*, Historijski pregled, IV, 3-4, Zagreb 1958, str. 192 i dalje; F. Šišić, *Dokumenti*, n.dj., str. 222.

⁴⁶Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira. Zbirka akata i dokumenata*. Zagreb 1920; M. Marjanović, *Londonski ugovor*, n.dj., str. 445-449.

⁴⁷F. Šišić, *Dokumenti*, n.dj., str. 221-224, posebno str. 223; B. Krizman, *Narodno*, n.dj., str. 87.

⁴⁸Usp. B. Krizman, *Narodno*, n.dj., str. 95.

⁴⁹Danilo Klen i dr., *Povijest Rijeke*, Rijeka 1988, str. 286; Bogdan Krizman, *Građa o talijanskoj okupaciji Rijeke, Istre i Hrvatskog primorja 1918. godine. Iz »Spisa Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba« u Državnom arhivu u Zagrebu*, Jadranski zbornik, 1, Rijeka - Pula 1956, str. 264 i dalje.

⁵⁰F. Šišić, *Dokumenti*, n.dj., str. 231-232 i dr; B. Krizman, *Narodno*, n.dj., str. 96 i dalje.

⁵¹F. Šišić, *Jadransko pitanje*, n.dj., str. 7 i 8.

⁵²P. Strčić, *Otok*, n.dj., str. 108; D. Šepić, *Istra*, n.dj., str. 361 i dalje. O daljem toku talijanske okupacije otoka Krka (potrajala je do 1920. godien) usp. P. Strčić, *Otok*, n.dj., i na drugim mjestima, te *Građa*, n.dj.; M. Bolonić - I. Žic Rokov, *Otok*, n.dj., str. 78-85; I. Radić, *Antun Mahnić*, n.dj.; Milan Marjanović, *Protiv okupatora. Akcija za izbacivanje Talijana iz naših krajeva 1920.* Rijeka 1952.

⁵³P. Strčić, *Otok*, n.dj., str. 108; B. Krizman, *Građa*, n.dj., str. 261.

Sabatiniju da razloži za okupaciju, koje im je iznio i obrazložio, ne opravdavaju njegovu prisutnost na ovome otoku.⁵⁴ A razlozi, koje je zapovjednik istaknuo, bili su ovi: »1). da se ušćuva red, mir i poredak, te sigurnost osoba i imetka; 2). da se poboljša prehrana; 3). da pomognu i oni dignuti moral u narodu.«⁵⁵

Talijanski je okupator bio svjestan činjenice da ovaj otok ranije nije službeno potraživao, niti mu je ikakvim međunarodnim ili nekim drugim aktom obećan ili priznat, pa se prema tome formalno ne može ponašati jednako kao na nekim susjednim područjima - na ostalim otocima Kvarnerskog primorja ili u Istri.⁵⁶ Ali, Talijani su znali veoma dobro i to da im se u tom trenutku nitko ne može suprotstaviti. S obzirom na to da spomenuta tri razloga za njihov dolazak i ostanak na otoku nisu imala osnovu, Talijani su najprije govorili da su došli u svojstvu saveznika. No, pri tom nisu pokazali poštovanje niti su marili za postojanje i djelovanje ikakvih dotadašnjih, zatečenih organa vlasti Države SHS. Međutim, čini se da je okupator bio iznenađen očitim jedinstvom naroda i članova organa zatečene vlasti, a naročito iskazivanjem hrvatskih osjećaja; očito su i neprijateljski osjećaji stanovništva prema okupatoru svakim danom bili sve otvoreniji i izraženiji, javljali su se postupno i otvoreni - krvavi - sukobi između pučanstva i okupatora,⁵⁷ tako da je, na kraju, talijansko zapovjedništvo, već 19. studenoga, požurilo s objavom kako dosadašnja uprava otoka i dalje vodi poslove.⁵⁸ Doduše, tako je nešto bilo i inače određeno ugovorom o primirju između Saveznika i Austro-Ugarske,⁵⁹ ali izvršitelji odredaba toga ugovora nakon dolaska na otok ipak to nisu odmah proglasili, nego tek onda kad ih je neugodna situacija na to prisilila. Okupator je očito, očekujući drukčiju situaciju na otoku, mislio da će moći znatnije utjecati u toj sredini. Kako to nije zatekao, postupno je stvarao prilike u kojima je mogao u svoju korist intervenirati preko civilnih organa vlasti. Tako su domaći talijanaško-talijanski elementi u gradu Krku izazivali nered,⁶⁰ i to je bio jedan od formalnih razloga što je talijanski komandant uzimao kao važan čin koji zatihjeva njegovo prisustvo na otoku.⁶¹ Okupator je očito želio dobiti na vremenu, u prvom redu u želji da utvrdi tko je bio, npr. dobar austrijski činovnik ili pristalica Beča, ili pak, hrvatski nastrojen službenik, pa da tako sebi odabere i stvori grupu vjernih; na okupiranom je području započeo s provjerom prošlosti pojedinih činovnika.⁶² Tako se, pri kraju mjeseca studenoga, talijanska okupacijska presija počinje općenito naglije osjećati. Prvi su se na udaru

⁵⁴P. Strčić, *Otok*, n.dj., str. 126-128, te *Dva izvještaja o talijanskoj okupaciji Kvarnerskih otoka od 1918. do 1919.* Istarski mozaik 4-5, Pula 1967, str. 258-261; B. Krizman, *Grada*, n.dj., str. 261; D. Šepić, *Istra*, n.dj., str. 361-362.

⁵⁵P. Strčić, *Otok*, n.dj., str. 126.

⁵⁶Usp. D. Šepić, *Istra*, n.dj. na v.mj; slično je bilo i s Rijekom, usp. B. Krizman, *Grada*, n.dj., str. 264 i dalje.

⁵⁷*Punat u borbi. Dvadeset i pet godina rada organizacije Saveza komunista*, Punat 1960, str. 64; Petar Strčić, *Protestna spomenica Vrbničana talijanskom komandantu okupacionih snaga na otoku Krku godine 1918.* Vjesnik Historijskog arhiva 10, Rijeka 1964-1965, str. 105-117. Usp. i izvještaje Antona Andrijića Matku Laginji, Arhiv HAZU, Zagreb, Trumbić - Jugoslavenski odbor, fsc. 119/9, te Glavarstvo općine i Mjesnoga odbora Narodnog vijeća SHS u Vrbniku Matku Laginji, na i.mj., fsc. 119/9.

⁵⁸D. Šepić, *Istra*, n.dj., str. 362.

⁵⁹F. Šišić, *Dokumenti*, n.dj., str. 223; Milivoj Korelević, *Uprava i sudstvo u Istri od 1918. do 1945.* Vjesnik Historijskog arhiva 2, Rijeka 1954, str. 20 i 21.

⁶⁰P. Strčić, *Otok*, n.dj., str. 126-127.

⁶¹M. Bolonić - I. Žic Rokov, *Otok*, n.dj., str. 80.

⁶²M. Korlević, *Uprava*, n.dj., str. 21.

našli činovnici; oni su stavljeni pred ultimatum: ili izvršavati naredbe okupatora ili će izgubiti službu.⁶³

S osnivanjem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (sa sjedištem u Beogradu, s kraljevskom dinastijom Srbije na čelu), odnosno s prestankom postojanja Države SHS (sa sjedištem u Zagrebu), od 11. prosinca 1918. godine okupator ubrzano zaoštava odnos prema vijećima SHS na otoku, ograničavajući mogućnosti njihova djelovanja, pa i prema otočanima u cjelini, ograničenjem kretanja po otoku i izvan njega.⁶⁴

Kotarski odbor i mjesni odbori Narodnoga vijeća Države SHS (sa sjedištem u Zagrebu) preuzeli su na o. Krku na miran i korektan način s obje strane sve prerogative i vršili funkcije i poslove starih, austrijskih organa vlasti.⁶⁵ Preuzeli su i nove dužnosti i zadatke te nove poslove, nametnute konkretnim, novonastalim prilikama, nastalim u vrijeme raspada stare i stvaranja nove države i njezine državne organizacije te ostalih pratećih tijela. Ovi su odbori na o. Krku sebe smatrali direktnim i zakonitim organima vlade nove države, Narodnoga vijeća Države SHS u Zagrebu; dakle, osnovnim predstavnicima i izvršnim organima vlasti jedne nove države, novostvarane državne cjeline - Države SHS, sa sjedištem u Zagrebu.⁶⁶ Oni su se tako i ponašali, a takvim ih je stanovništvo u načelu i priznavalo, prihvaćalo - i pored daljega opstojanja određenih ingerencija kotarske oblasti i općinskih poglavarstava i ureda, ali po volji Narodnoga vijeća. Bez promjene, iste su funkcije, zadatke i poslove ta otočna vijeća nastavila obnašati i u vrijeme kad je ova Država zajedno s Kraljevinom Srbijom stvorila Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, sa sjedištem u Beogradu,⁶⁷ pa i onda kad je ojačala i učvrstila se talijanska okupacija otoka.⁶⁸ Prema do sada dostupnim dokumentima,⁶⁹ mora se reći i to da krčka vijeća ove Države nju, u načelu, ne nazivaju Državom SHS; kada na nju misle, krčka vijeća govore o vladi⁷⁰ ili o Narodnoj vladi Narodnoga vijeća SHS,⁷¹ smatrajući da su to vrhovna tijela državne zajednice, čiji su oni - krčka vijeća - osnovni organi. No, Kotarski odbor te mjesna vijeća govore povremeno i o Jugoslaviji i o Jugoslaviji kao državi, podrazumijevajući pod tim imenom upravo zagrebačku Državu SHS;⁷² to, pak, omogućuje zaključak da su Krčani u tim tijelima smatrali ovu zajednicu samo prijelaznom, privremenom državnim tvorevinom, tj. etapom na putu kojim su Slovenci, Hrvati i dio Srba na teritoriju propale Habsburške Monarhije kretali prema stvaranju općejugoslavenske državne za-

⁶³P. Strčić, *Otok*, n.dj., str. 123-127. Usp. i D. Šepić, *Istra*, n.dj., str. 364; B. Krizman, *Grada*, n.dj., str. 260.

⁶⁴P. Strčić, *Otok*, n.dj., str. 103, 114.

⁶⁵Usp. grad u n.dj. P. Strčića, *Otok Krk 1918*.

⁶⁶O toj Državi usp. lit. u prethodnim bilješkama, te: Srdan Budisavljević, *Stvaranje Države Srba, Hrvata i Slovenaca. Povodom četrdesetogodišnjice jugoslavenskog ujedinjenja*. Zagreb 1958; Bogdan Krizman, *Početak rada »Narodnog vijeća SHS« u Zagrebu 1918. god.*, *Historijski pregled*, I, 2, Beograd 1954, *Osnivanje »Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba« u Zagrebu 1918*, *Historijski zbornik* 7, Zagreb 1968.

⁶⁷O stvaranju Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, sa sjedištem u Beogradu, ima obilje literature; usp. lit. u prethodnim bilj., a posebno F. Šišić, *Dokumenti*, n.dj. u bilj. 5, te: Dragoslav Janković - Bogdan Krizman, *Grada o stvaranju jugoslavenske države (1.-20.XII.1918)*, 1-2, Beograd 1964.

⁶⁸Usp. P. Strčić, *Otok*, n.dj., na v.mj., te knjigu istoga autora *Grada*, n.dj., u bilj 39.

⁶⁹Znatan je broj sačuvanih dokumenata o djelovanju vijeća SHS i o talijanskoj okupaciji o. Krka 1918. godine. Znatan ih je broj sačuvao upravo tajnik Kotarskoga odbora Narodnog vijeća SHS o. Krka i kancelar Krčke biskupije mens. Mate Polonijo, koji ih je 6. listopada 1954. poklonio Historijskom arhivu Rijeka, gdje se i danas nalaze. Ta je zbirka osnovica objavljenih knjiga P. Strčića, *Otok Krk*, n.dj. u bilj. 14, i *Grada*, n.dj. u bilj. 39. O poloniju usp. lit. u bilj. 16.

⁷⁰P. Strčić, *Otok*, n.dj., str. 83.

⁷¹Isto, str. 86.

⁷²Isto, str. 59, 61, 74 itd.

jednice na širem teritoriju dijela središnje Evrope i dijela Balkanskoga poluo-toka.

Primjer otoka Krka jasno pokazuje da je zagrebačka Država SHS funkcionirala ne samo u vrhovima i hrvatskoj metropoli, nego i u svojim brojnim segmentima, na dijelu teritorija propale Austro-Ugarske Carevine, u bazi, na terenu, među pukom. Pokazuje i to, a što je osobito važno za ove zapadnohrvatske krajeve, pa tako i za o. Krk - da su vijeća ove Države postala veoma uspješna brana bržem snažniju talijanske okupacije, iako se, naravno, tolikoj sili nisu dokraja mogli oduprijeti. No, pokazali su se i kao uspješan i veoma čvrst branik pred talijanskim državnim htijenjima, pred talijanskim krivo usmjerenim nacionalnim težnjama još iz XIX. st. i praktičnome radu da se hrvatski otok Krk i hrvatski susjedni krajevi otuđe od ostaloga dijela Hrvatske, da se, potom, denacionaliziraju - kako se to neuspješno pokušalo i u XIX. stoljeću, te da trajno ostanu u vlasti Savojske Imperije. Stoga se s pravom može konstatirati: da nije bilo Države SHS sa sjedištem u Zagrebu i njezinih vijeća na otoku Krku, naravno - pored više drugih činilaca, vjerojatno bi o. Krk završio u rukama Kraljevine Italije, kao i neka susjedna područja u kojima se tako brzo i uspješno nisu učvrstila, utemeljila i zaživjela kotarska i mjesna Narodna vijeća Države SHS. Da je to tako, dokazuje i bijes okupatora kada se uskoro okomio na članove Vijeća na o. Krku, pa i na sve druge koji su se odupirali okupaciji i podržavali ujedinjenje sa širom državnom zajednicom koja bi postala ozbiljnija prijateljima rimskim aspiracijama na prekojadransku hrvatsku (i slovensku) obalu pa tako i na o. Krk. U tome smislu treba gledati i žestok progon nacionalno veoma svjesnoga svećenstva Krčke biskupije, te Mahnića.⁷³ U tom održanju žive hrvatske svijesti i jasnoga, otvorenoga nacionalnog otpora leži i izuzetna povijesna vrijednost kratkovremenoga postojanja i djelovanja Države SHS, barem što se tiče Krka.

S U M M A R Y
FUNCTIONING OF THE STATE OF SLOVENES, CROATS AND SERBS
EXAMPLE: THE ISLAND OF KRK

The island of Krk joined to make part of the State of Slovenes, Croats and Serbs immediately after its formation on the territory of the Hapsburg Monarchy, which was falling apart, in October 1918. On 31st October, in the centre of the island - the town Krk, the County Committee of the National Council of Slovenes, Croats and Serbs was founded and in practice took over command. The island of Krk was almost entirely populated by Croats; only in the town of Krk lived a minor number of Italians and Croats who lost their national identity and regarded themselves as Italians. But on 15th November the armed forces of the Kingdom of Italy start occupying the island of Krk. The keeping down of anti-occupational appearances starts, followed by pogrom, first of intellectuals and later also of other objectionable elements. Particularly affected were Roman Catholic priests (there are no other priests on the island), and finally the Bishop of Krk himself, dr. Antun Mahnič. The activity of the Council of the short-term State of Slovenes, Croats and Serbs (on 1st December it joined with the Kingdom of Serbia into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes with seat in Belgrade), which had its seat in the Croatian capital Zagreb, saved among others the island of Krk from being appropriated by the Empire of the Savoy, as it happened to other neighbouring islands of the Kvarner as well as to parts of the coast - Istria and Rijeka of that time.

⁷³Biskupu je već oko 24. studenoga ili upravo toga dana okupator zabranio put u Zagreb; a ako mu i daju dozvolu - »neće se moći više ovamo vratiti« (P. Strčić, *Otok*, n.dj., str. 129). O progonu dr. Antuna Mahnića usp. P. Strčić, *Otok*, n.dj., i *Grada*, n.dj., na v.mj., te A. Božanić, *Biskup Mahnič*, n.dj., str. 39-40; Vlado Stanek, *Kako je Cagni deportirao biskupa Mahnića*, Istra, IV, 18, Zagreb, 5.5.1932, str. 5 i 6, i *Deportacija biskupa Mahnića u Italiju 1919*, Hrvatska straža, XIV, 284, Zagreb 1931, str. 7; ostalu lit. usp. kod A. Božanića, n.dj., str. 177-178.

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVLJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

VOL. 26

Z A G R E B

1993.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR:

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Za izdavača
Ivo Goldstein

Priprema za tisak
Hrvoje Stančić

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.